

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

לראות את כל הקשת
רכז השתלבות

אגף לחינוך יסודי

12

אגרת לרכזי השתלבות

נסלו תש"פ - דצמבר 2019

רכזים יקרים שלום וברכה!

תכנון פדגוגי ועקרונות להוראה מותאמת

עקרונות גנריים ודגשים למוגבלויות שונות

תכנון לימודים לתלמידים עם צרכים מיוחדים

תוכניות הלימודים הן בסיס ידע תיאורטי באשר למבנה תחום הדעת, המטרות וההישגים הנדרשים ונקודת מוצא לתכנון מותאם של הוראה איכותית ולמידה משמעותית (טל, 2017).

1 נקטנו לשון זכר מטעמי נוחות בלבד. בכל מקום הכוונה היא לכל המגדרים.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

לראות את כל הקשת

אגף לחינוך יסודי | רכז השתלבות

12

אגרת לרכזי השתלבות

נסלו תש"פ - דצמבר 2019

המתרה

תכנון פדגוגי לתלמידים עם צרכים מיוחדים נועד ליצור נגישות לתוכניות הלימודים הרגילות במקצועות השונים לאורך חטיבות הגיל, כדי לקדם את לימודיהם על פי תוכניות הלימודים, בהתאמה לרמת התפקוד, למאפייני המוגבלות ולצרכים שלהם.

האתגר

התאמה של תוכנית הלימודים היא תהליך מורכב, המבטא "מצד אחד, את הרצון להציע תכנים קרובים ככל האפשר לתוכנית הלימודים הכללית, הרגילה, ומצד שני את הצורך לתת מענה ממוקד וייחודי לצרכים הייחודיים של תלמידים עם מוגבלויות" (אבישר ובאב, 2010). מורכבות זו נובעת מהשונות בין תלמידים בכיתה, בשכבה ובבית הספר בהתייחס להגדרת המוגבלות, למאפייני התפקוד ולצרכים הייחודיים.

שימו לב

מידת הנגישות לתוכנית הלימודים הרגילה משתנה בהתאם לרמת התפקוד של התלמידים. ככל שרמת התפקוד נמצאת בפער גדול יותר ביחס לבני גילם, יידרש שימוש רב יותר באסטרטגיות התאמה.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

לראות את כל הקשת

אגף לחינוך יסודי | ורכז השתלבות

12

אגרת לרכזי השתלבות

נסלו תש"פ - דצמבר 2019

התייחסות למוגבלות אל מול התייחסות לרמת תפקוד

מענה מותאם לצרכים הנובעים מהמוגבלויות השונות מחייב היכרות מעמיקה עם מאפייני המוגבלות והתייחסות לאופן שבו מאפיינים אלו משפיעים על התפקוד של כל תלמיד ותלמיד.

סוג המוגבלות אינו מנבא, בהכרח, רמת תפקוד מסוימת ואינו מחייב באופן מיידי מתן שירותי חינוך מיוחד או שיבוץ במסגרות החינוך המיוחד. תלמידים עם מוגבלויות שונות, עשויים לתפקד באופן דומה ובאותה רמה, והתכנון הפדגוגי עבורם עשוי להיות דומה. לצד זאת, תלמידים עם מוגבלות דומה עשויים להפגין רמות תפקוד שונות בהתייחס למיומנויות יסוד, הישגים לימודיים, תקשורת, מיומנויות חברתיות ועצמאות תפקודית במצבי חיים שונים.

להרחבה על אודות הקשר וההבחנה בין סוג המוגבלות ורמת התפקוד

[לחץ כאן](#)

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

לראות את כל הקשת
רכז השתלבות
אגף לחינוך יסודי

12

אגרת לרכזי השתלבות

נסלו תש"פ - דצמבר 2019

אתגרים בהוראה ובלמידה של תלמידים עם צרכים מיוחדים

להלן אתגרים אפשריים בהוראת תלמידים עם צרכים מיוחדים:

פערים אפשריים ביחס למצופה בשכבת הגיל

- בידע בתחום הדעת ובידע כללי
- במיומנויות שפתיות ולשוניות (קריאה, כתיבה, הבנה והבעה)
- בידע מובנה של מיומנויות חשיבה
- פערים בין רמת התפקוד בתחום הדעת לבין רמת התפקוד בתחומי המיומנות

עומס/ריבוי

- זכירה והפנמה של היקף החומר הנדרש
- עמידה בהיקף המשימות בשיעור או בשיעורי הבית
- התמודדות עם משימות שונות זו מזו
- שימוש בכמה מיומנויות באותו שיעור/משימה

יצירת קשרים והבחנות

- בין נושאי הלימוד בתוך תחום הדעת
- בין פרטי הידע לבין תמונת הידע הכוללת
- בין המושגים לבין התוכן הנלמד

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

12

אגרת לרכזי השתלבות

נסלו תש"פ - דצמבר 2019

- בין מידע חיוני לבין מידע נלווה/רקע
- בין המיומנות הנלמדת לבין התוכן הנלמד

הבנה

- הבנת מושגים כמפתח להבנת התוכן הנלמד
- הבנת מושגים ותכנים מופשטים
- הבנת קשרי משמעות כגון סיבה ותוצאה

תקשורת

- הבעה עצמית
- הפגנת ידע והצגת תוצרים לימודיים
- השתתפות בשיח לימודי
- השתתפות בעבודה קבוצתית ובשיח קבוצתי

היבטים התנהגותיים-חברתיים-רגשיים

- עמידה בדרישות הקשב והריכוז של המשימה/השיעור
- עמידה בכללי ההתנהגות הנדרשים
- עבודה עצמית/עבודה בקבוצה
- קשיים אישיים ורגשיים שונים

מגבלות פיזיות וחושיות

- מוגבלות שמיעה או ראייה
- מוגבלות פיזית
- קשיים בגין אפיון המוגבלויות השונות מעבר למצוין לעיל

עקרונות גנריים לתכנון פדגוגי ולהוראה מותאמת

עקרונות בתכנון לימודים

א. התאמה של תכנון הלימודים למאפייני התפקוד של התלמידים ולצורכיהם

תכנון פדגוגי המותאם למאפייני התפקוד של התלמידים ולצורכיהם כולל שלושה סוגים של אסטרטגיות התאמה לתוכנית הלימודים הרגילה, בהתייחס לתהליכי הוראה-למידה-הערכה:

- **התאמה** - התאמת התנאים שבהם יוצג חומר הלימוד ללא שינוי במהות הנלמדת
- **שינוי** - שינויים בתכנים של תוכנית הלימודים, כגון צמצום התכנים או הרחבתם
- **חלופה** - הוספה של מקצוע או נושא ייחודי, שאינו בתוכנית הלימודים הרגילה.

[להרחבה: לחץ כאן](#)

ב. התייחסות למישורי התכנון ברצף שבין המישור הארצי למישור האישי.

תכנון לימודים כיתתי ואישי, בזיקה לתכנון הלימודים הבית ספרי ולתוכניות הלימודים בתחומי הדעת, ובתוך כדי התייחסות לצורכי הלומדים ולמאפייני התפקוד שלהם.

[להרחבה: לחץ כאן](#)

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

12

אגרת לרכזי השתלבות

נסלו תש"פ - דצמבר 2019

ג. מתן מענה מקצועי לתלמיד בהתאם למאפייני התפקוד שלו ולכלל צרכיו במישור האישי והקבוצתי, בתוך כדי התייחסות מכבדת לגילו הכרונולוגי.

ד. קידום למידה משמעותית, טיפוח עצמאות ואוטונומיה של התלמיד ומיצוי כישוריו במגוון תחומי למידה ופעילות.

התבססות על המושג [איכות חיים](#), העומד במרכזה של גישה חינוכית השמה דגש על

התאמה בין צרכי התלמיד לבין התנאים הסביבתיים שלו.
[להרחבה: לחץ כאן](#)

ה. גישה אקולוגית - מימוש עקרון שוויון ההזדמנויות החברתי לאדם עם מוגבלות, ובהקשר החינוכי - שוויון ההזדמנויות החינוכי לתלמיד עם צרכים חינוכיים מיוחדים. זו גישה הרואה את הפרט כשלם, אשר קשייו אינם נגרמים רק בשל מוגבלותו אלא גם בשל הקושי של הסביבה החינוכית ותוכנית הלימודים לתת מענה לצרכים של מגוון לומדים.

ו. עיצוב אוניברסלי בלמידה - התאמה של תוכנית הלימודים לכלל תלמידי הכיתה, בתוך כדי התייחסות לתלמידים עם קשיים.

התאמה של מטרות, שיטות, חומרים ומדדי הערכה גמישים מספיק כדי לענות על צרכיהם השונים של הלומדים.

[להרחבה: לחץ כאן](#)

עקרונות להוראה מותאמת

הוראה מותאמת נועדה לאפשר לתלמידים עם צרכים מיוחדים ללמוד בהלימה מרבית לתוכנית הלימודים הרגילה למרות מוגבלות. מתן התאמות בתהליכי הוראה נועד לסייע לתלמיד לעקוף קשיים העלולים לפגוע ביכולתו למצות את יכולותיו בתחומי הלימוד השונים, וכן לבטא את ידיעותיו ואת שליטתו בנלמד. לצד זאת יש לאפשר לתלמיד לרכוש ולפתח מיומנויות למידה שונות טרם ההחלטה על התאמות בהוראה, כדי למצות תהליכי פיתוח של מיומנויות וידע.

עקרונות מרכזיים בהוראה מותאמת

- **התייחסות לגיל התלמיד**
בחירת התכנים, הפעילויות והסביבה הלימודית, בתוך כדי התייחסות מכובדת לגילו הכרונולוגי של התלמיד.
- **ארגון הלמידה**
בחירה וארגון של תוכני הלימוד, ארגון הזמן, הלומדים והצוות בהתאם לרמות התפקוד של הלומדים, ולצורכיהם האישיים והקבוצתיים. כמו כן, עריכת התאמות ושינויים בהוראה ובלמידה של התכנים בהתאם לצורכיהם.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהלה הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

לראות את כל הקשת

אגף לחינוך יסודי

12

אגרת לרכזי השתלבות

נסלו תש"פ - דצמבר 2019

- **פישוט, המחשה והדגמה**
שימוש במגוון אמצעי המחשה והדגמה, אמצעים טכנולוגיים וסביבות לימודיות לצורך התאמה של תהליכי ההוראה לצורכי הלומדים.
- **הנגשה**
התאמת הסביבה בהיבט הפיזי, הטכנולוגי והלימודי לצורכי הלומדים.
- **התנסות ותרגול**
תרגול התכנים והמיומנויות שנלמדו, בתוך כדי למידה אותנטית ורלוונטית לעולמו של התלמיד.
- **טיפול מיומנויות למידה וחשיבה**
קידום תפקודי לומד, בתוך כדי הוראה ישירה של מיומנויות ואסטרטגיות למידה ובאמצעות תוכני הלימוד.
- **שימוש בספרי לימוד מאושרים והכנת חומרי הוראה-למידה**
- שימוש בספרי לימוד מאושרים, בתוך כדי התאמת ההוראה ונוסף על כך שימוש בחומרי למידה מותאמים.
- **בחירת מושכלת של טקסטים ללמידה**
שימוש בטקסטים מתוך ספרי הלימוד המאושרים, לצד חומרי למידה מותאמים להעשרה, במגוון הסוגות.
- **קידום שפה, שיח ותקשורת**
עידוד השיח במגוון נושאים, בתוך כדי שימוש בגיוון דרכים לביטוי ולהבעה, ואמצעים חזותיים וטכנולוגיים.

- שיתוף/השתתפות התלמיד
  - שיתוף התלמיד בגיבוש התוכנית האישית שלו ובתהליכי הלמידה, בתוך כדי עידוד לייצוג עצמי ולבחירה אישית.
- [להרחבה: לחץ כאן](#)

יישום מותאם של תוכניות לימודים בתחומי הדעת

המגמה כיום אינה ליצור מסמך נפרד השונה מתוכנית הלימודים הרגילה כי אם להוסיף על תוכנית הלימודים ולמזג בתוכה עקרונות, המלצות ודגמים ליישום מותאם בקרב תלמידים עם מגוון צרכים.

לתלמידים עם מוגבלות קוגניטיבית בינונית וקשה יש מקום ליצור תוכנית לימודים ייחודית במסמך נפרד, המבוססת אף היא על תוכנית הלימודים הרגילה.

מסמכים שנכתבו לשם קידום יכולתם של תלמידים עם צרכים מיוחדים ללמוד על פי תוכנית הלימודים הרגילה, מייצגים רמות שונות של התערבות בתוכנית הלימודים. ניתן ללמוד רבות ממסמכים אלה באשר להתאמת הלמידה לתלמידים עם מגוון צרכים ברמות תפקוד שונות.

דוגמאות

תיאור המסמך	תחום הדעת
מסמך עקרונות המצורף לתוכנית הלימודים הרגילה	תרבות יהודית ישראלית (יסודי וחט"ב)
	תוכנית בשבילי הזיכרון (להנחלת זיכרון השואה)
מערכי שיעור	שילוב ערכים בתחומי הדעת - דוגמאות
מסמך התאמות נפרד מתוכנית הלימודים, הכולל המלצות פדגוגיות לארגון הלמידה ולדרכי הוראה בהתייחס לנושאי תוכנית הלימודים	מתמטיקה (יסודי)
	חינוך לשוני (יסודי)
	אנגלית (יסודי ועל-יסודי)
תוכניות לימודים שנכתבו באופן ייעודי לחינוך המיוחד, בהלימה זו או אחרת לתוכנית הלימודים	מדע וטכנולוגיה (יסודי)
	תוכניות ל"ב 21 (לקראת בגרות - חינוך חברתי, חינוך לחיי עבודה, חינוך למגורים עצמאיים)
מסמך עקרונות להוראת תלמידים עם מוגבלות שכלית התפתחותית	הוראת קריאה
	מתמטיקה

עקרונות להערכה מותאמת

בדומה לתכנון הלימודים, גם תהליכי ההערכה לתלמידים עם צרכים מיוחדים צריכים להיות מבוססים על אלו המתקיימים בחינוך הרגיל. הדבר מאפשר העלאת הציפיות של הצוות החינוכי מהלומדים, כדי שישפיעו על הישגי התלמידים ועל איכות ההוראה והלמידה.

לצד זאת מתקיימים תהליכי הערכה מותאמים, המתבססים על עקרונות וכלים שגובשו על ידי הצוותים החינוכיים, כדי לאפשר לתלמידים עם צרכים מיוחדים לעקוף את קשייהם, ולבטא את יכולותיהם למרות מוגבלותם. תהליכים אלו מיועדים לבדוק את התקדמות התלמיד ביחס להישגים הנדרשים בתוכניות הלימודים אך גם ביחס ליעדים שהוצבו לו בתוכנית האישית.

התאמות בתהליכי ההערכה נועדו לסייע לתלמיד לעקוף קשיים העלולים לפגוע ביכולתו לבטא את התקדמותו והישגיו, ולאפשר הערכה של רמת תפקודו לצורך תכנון מיטבי של תוכניות ההתערבות. בשל כך אין לאפשר באופן מיידי מתן התאמות, כדי למצות תהליכי פיתוח של מיומנויות וידע, לקדם ככל שניתן עצמאות בלמידה ובתפקוד, ולתרום לפיתוח תחושת מסוגלות והנעה ללמידה.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנייהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

12

אגרת לרכזי השתלבות

כסלו תש"פ - דצמבר 2019

עקרונות מרכזיים בהערכה מותאמת

- **מידתיות והדרגתיות**
יש לשקול מתן התאמות בהדרגה ובמידה, כדי לאפשר לתלמיד התמודדות עצמאית ככל האפשר והתנסויות הכרחיות ללמידה.
- **התחשבות בגיל התלמיד**
בכיתות היסודי יש להימנע ככל שניתן ממתן התאמות המונעות רכישה של מיומנויות יסוד ושימוש בהן (קריאה, כתיבה, חשבון).
- **בחינת סוג המוגבלות**
לאפשר מתן התאמות במצבים שבהם המוגבלות אינה מאפשרת לתלמיד לבטא את הישגיו והתקדמותו.
- **התאמה לרמת תפקוד**
לאפשר התאמות בזיקה לרמת התפקוד של התלמיד
- **שמירה על המהות הנבדקת**
מתן התאמות שאינן פוגעות במהות הנבדקת, כדי לאפשר הערכה של החוזקות והפערים, לצורך תכנון תוכנית התערבות מותאמת ומיטבית.
- **הערכה מובחנת של תכנים ומיומנויות שנלמדו**
להעריך רק תכנים ומיומנויות שנלמדו.
- **שמירה על מורכבות המשימה**

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

לראות את כל הקשת
רכז השתלבות

אגף לחינוך יסודי

12

אגרת לרכזי השתלבות

נסלו תש"פ - דצמבר 2019

- להתאים את אופן התשאול ואת אופן הצגת המשימה כדי שתישמר רמת המורכבות/רמת החשיבה של המשימה.
- **התייחסות נפרדת לכל תחום הדעת**
לאפשר התאמות בתוך כדי בחינת נחיצותן בכל תחום דעת בנפרד ולהימנע מקביעה גורפת של התאמות לכל תחומי הדעת.

[להרחבה: לחץ כאן](#)

סרטוני הדרכה

בנושאי פדגוגיה מותאמת לתלמידים עם צרכים מיוחדים

הסרטונים מיועדים לשימוש צוותי ההוראה במסגרות השונות במערכת החינוך והם מכילים הרצאות, מידע והדגמות קצרות בהתייחס לתכנון הלמידה, ההוראה המותאמת ותהליכי ההערכה לתלמידים עם צרכים מיוחדים.

הסרטונים הופקו בעבודה משותפת של אגף א' חינוך מיוחד במנהל הפדגוגי ואגף א' תכנון פדגוגי במזכירות הפדגוגית, כחלק מקורס מקוון להוראת תחומי הדעת לתלמידים עם צרכים מיוחדים

[לסרטונים לחץ כאן](#)

ביבליוגרפיה (עקרונות גנריים להוראה מותאמת)

אבישר ג', וצ' באב (תשע"א 2010). תהליכים ומגמות בתכנון לימודים בישראל לתלמידים עם מוגבלויות, הלכה למעשה בתכנון לימודים, 21.

אבישר ג' (2010). הכלה ונגישות, על תכנון לימודים ותוכניות לימודים לתלמידים עם מוגבלויות, מכון מופת.

טל, ד' (2017). הכשרה ל"הוראה מכילה" - מסע בשלושה נתיבים. בתוך: כותבים חינוך, ש' סיטון וי' גילת (עורכים). כותבים חינוך - על הקשר שבין התיאוריה למעשה החינוכי, 225-247, פרדס הוצאה לאור.

שביט, פ' וד' טל (2013). הוראה בכיתה משלבת: גישות וכיוונים עכשוויים. בתוך ג' אבישר וש' רייטר (עורכות), שילובים: מהלכה למעשה (131-160). חיפה: אחווה הוצאה לאור.

שביט, פ' ורייטר ש' (2016). "אני שותף" - חינוך הומניסטי לנחישות עצמית ולסנגור עצמי, עמ' 64-86, תל אביב: הוצאת תמה, מכון מופ"ת.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

לראות את כל הקשת
רכז השתלבות

12

אגרת לרכזי השתלבות

נסלו תש"פ - דצמבר 2019

תכנון פדגוגי והוראה מותאמת - דגשים בהתייחס למוגבלויות שונות

להלן מידע על אודות תכנון פדגוגי בהתייחס למאפיינים של מוגבלויות שונות. המידע כולל את הגדרת המוגבלות, דגשים להוראה מותאמת, עקרונות להתמודדות עם קשיים הנובעים מהמוגבלות והמלצות על מקורות מידע להרחבה.

יצוין כי עקרונות פדגוגיים המיוחסים לתלמידים עם מוגבלות מסוימת, עשויים להתאים גם לתלמידים עם מוגבלות אחרת. יש לבחון את העקרונות וההמלצות למוגבלויות השונות אל מול מאפייני התפקוד והצרכים של תלמיד מסוים ולשקול את מידת התאמתם לתלמיד זה.

תלמידים עם מוגבלות
שכלית התפתחותית

תלמידים המתמודדים
עם הפרעות נפשיות

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

לראות את כל הקשת
רכז השתלבות
אגף לחינוך יסודי

12

אגרת לרכזי השתלבות

נסלו תש"פ - דצמבר 2019

תלמידים המתמודדים עם הפרעות נפשיות

הגדרת המוגבלות בספרות המקצועית

אנשים הסובלים מהפרעות נפשיות הם חלק מקבוצה הטרוגנית ומורכבת, בעלת אפיונים שונים ובדרגות חומרה משתנות. לכן יש להתבונן במשנה זהירות בכל "אבחנה פסיכיאטרית" ולבחון את חומרת האבחנה של האדם ביחס לתפקודו בפועל (Green, 1998). ניתן להבחין בין מצוקה נפשית זמנית, שעשויה ללוות מצבי חיים שונים, לרבות משברים הקשורים בהתבגרות, לבין הפרעות פסיכיאטריות כרוניות מתמשכות, שגם הן, בטיפול מתאים, עשויות להתמתן ואדם יכול לשפר את איכות חייו ותפקודו. ניתן להבחין בין הפרעות שנוטות להתבטא בהתנהגות מופנמת, כמו התכנסות, חוסר יוזמה, הימנעות, חששות ורגישות יתר, לבין הפרעות הנוטות להתבטא בהתנהגויות מוחצנות, כולל תוקפנות, התפרצויות זעם ושיפוט מציאות מוטעה. ההפרעה עלולה לפגוע בתקופות מסוימות באופן משמעותי בתפקוד היום-יומי, האקדמי וביחסים החברתיים. נוסף על כך תלמיד עם מוגבלות מורכבת על רקע רגשי-נפשי מתמודד גם עם הסטיגמה הנלווית - בעיני החברה ובעיני עצמו. הסטיגמה מהווה גורם לחץ וחסם נוסף בפני השתלבותו המיטבית בחברה ותחושת ה-well-being של התלמיד.

דגשים בהוראה מותאמת

- התחום הלימודי מהווה מוקד חוזק אצל חלק גדול מהתלמידים, לכן יש לאפשר להם למצות את יכולותיהם הלימודיות בתוך כדי קביעת יעדים מציאותיים ומאתגרים.
- רוב המרכיבים לגבי בניית תוכנית חינוכית שתוארו לעיל במסמך זה, מתאימים גם לתלמיד המתמודד עם הפרעות נפשיות.
- הדגש הייחודי ליישום התערבות מותאמת למגבלה זו, יתמקד ביצירת סביבה תומכת ובהקניית מיומנויות שיאפשרו לתלמיד עמידות במצוקה והתמודדות עם מצבי לחץ ומשבר.
- כדי לאפשר שילוב מיטבי, חשוב להבנות בתוך מסגרת הלימודים עוגנים מתוכננים מראש כגון:
  - « מפגשים קבועים עם אנשי צוות מוכרים
  - « מרחבים שקטים
  - « תוכנית שבה התלמיד יכול להיעזר ברגעים של הצפה רגשית.
- כדי לשלב את התלמיד באופן מיטבי, חשוב לחזק את תחושת השייכות למסגרת החינוכית והחברתית, בצד עידוד יכולתו לסנגור עצמי ולקבלת הקשיים התפקודיים. כך יהיה התלמיד פנוי יותר לפתח דרכי התמודדות יעילות, הן בתחום הלימודי והן בתחום החברתי, במקום לפתח אסטרטגיות של הסתרה, הדורשות משאבים רגשיים וקוגניטיביים רבים ומהווים גורם לחץ נוסף.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

לראות את כל הקשת

רכז השתלבות אגף לחינוך יסודי

12

אגרת לרכזי השתלבות

נסלו תש"פ - דצמבר 2019

- תלמידים המתמודדים עם קשיים נפשיים נמצאים בסיכון מוגבר לנשירה ועל הצוות החינוכי-טיפולי לפעול להגברת שיעור ההתמדה של התלמידים, להשתתפות בפעילויות הבית ספריות ולביצוע תפקידים משמעותיים. כמו כן, חשוב ליזום בעקביות שיח עם תלמידים אלו כדי להגביר את תחושת הנראות שלהם.
- מרכיב נוסף המשלים את מתן התמיכה ומפתח תחושת מסוגלות עצמית ואוטונומיה לעומת תחושת חוסר אונים ותלות באחר, הוא הקניית מיומנויות וכלים. מיומנויות, כגון ויסות רגשי, תקשורת בין-אישית, מיומנויות פתרון בעיות וכלים לעמידה במצוקה, נועדו לתת מענה לביטויי ההפרעה וחשוב שיהוו חלק מתוכנית העבודה עם התלמיד, הן כחלק מהקניה ישירה של המיומנויות באופן פרטני או קבוצתי והן בתוך שגרת הלמידה בכיתה.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

לראות את כל הקשת

אגף לחינוך יסודי | ורכז השתלבות

12

אגרת לרכזי השתלבות

נסלו תש"פ - דצמבר 2019

עקרונות התנהלות/ התמודדות עם קשיים

- פעמים רבות ההפרעה הנפשית מאופיינת בסגנון חשיבה המביא לעוררות גופנית מוגברת, לעוצמה רגשית גבוהה ולהתנהגות הימנעותית. לכן חשוב ללמד חשיבה מבוססת על עובדות לעומת חשיבה קטסטרופלית או ציפיה מוגזמת לתוצאות שליליות. כמו כן יש צורך בהקניית דרכי הרפיה להפחתת העוררות הרגשית והפחתת התנהגות הימנעותית על ידי התקרבות הדרגתית לפעילויות, מקומות או נושאים שמהם התלמיד נוטה להימנע.
  - תלמידים המתמודדים עם הפרעה נפשית עלולים לפתח פגיעה בתחושת המסוגלות העצמית שלהם ובדימוי העצמי. לכן חשוב לאסוף עדויות הסותרות אמונה של כישלון וחוסר יכולת ולהרחיב את התוצאות האפשריות מעבר לאפשרות השלילית.
- הצוות נדרש לגלות גמישות בהתייחסות לתלמידים אלה ובטיפול בהם, עקב התנודתיות ברמות התפקוד והמוטיבציה המאפיינת אותם.

תלמידים עם מוגבלות שכלית התפתחותית

מוגבלות שכלית - הגדרה ומאפיינים

ההגדרה המוסכמת בעולם המערבי של מוגבלות שכלית התפתחותית היא של האגודה האמריקאית למוגבלות שכלית התפתחותית (AAIDD): "מוגבלות שכלית מתאפיינת במוגבלות משמעותית בתפקוד השכלי ובהתנהגות המסתגלת, כפי שהן באות לידי ביטוי במיומנויות הסתגלותיות תפיסתיות, חברתיות ומעשיות. מוגבלות זו מתחילה לפני גיל 18" (all Luckasson et, 2002).

הגדרה זו מתבססת על שלושה קריטריונים לקביעת האבחנה המפורטים להלן, שהאפיונים המתוארים בהם חייבים להתקיים במקביל (V-DSM):

1. קושי משמעותי בתפקודים אינטלקטואליים, כגון חשיבה, פתרון בעיות, תכנון, חשיבה מופשטת, שיפוט, לימוד אקדמי ולמידה מניסיון. יש לאמת קשיים אלה באמצעות הערכה קלינית ומבחני אינטליגנציה סטנדרטיים ומותאמים תרבותית.
2. קשיים בתפקודים מסתגלים (אדפטיביים) המובילים לחוסר יכולת לעמוד בסטנדרטים התפתחותיים, חברתיים ותרבותיים כדי להגיע לעצמאות אישית ואחריות חברתית. ללא תמיכה שוטפת, הקשיים ההסתגלותיים עלולים להגביל את התפקוד בפעילויות יום-יומיות כגון: תקשורת, השתתפות חברתית ועצמאות אישית

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

לראות את כל הקשת
רכז השתלבות
אגף לחינוך יסודי

12

אגרת לרכזי השתלבות

נסלו תש"פ - דצמבר 2019

בסביבות השונות (בית, בית ספר, עבודה וקהילה). הקשיים בהתנהגות מסתגלת חייבים לבוא לידי ביטוי בשלושת אשכולות המיומנויות של התנהגות מסתגלת.

3. הקשיים האינטלקטואליים וההסתגלותיים מאותרים במהלך תקופת ההתפתחות ועד גיל 18.

בשנת 2012 הוחלף המונח פיגור שכלי ל"מוגבלות שכלית התפתחותית", ואומץ גם על ידי מערכת החינוך בישראל. ההגדרה האמריקאית מציגה מושג נוסף הנקרא 'תמיכות', שהן משאבים ואסטרטגיות שנועדו לקדם את ההתפתחות, החינוך, הרווחה ותחומי העניין של הפרט ולשפר את תפקודו האישי. רמת התפקוד כוללת את התחום התפיסתי (conceptual domain), החברתי (social domain) והמעשי (practical domain), ואת הצורך בתמיכה ובהתאמות בקרב אנשים עם מוגבלות שכלית התפתחותית הנעים על הרצף בין מוגבלות שכלית קלה (Mild) ועד מוגבלות שכלית בדרגה עמוקה (Profound).

ישנן ארבע רמות במידת האינטנסיביות של התמיכות הניתנות לתלמיד. התמיכה הניתנת לתלמיד נקבעת על פי רמת התפקוד שלו, ונועדה לסייע לו לממש את יכולותיו ולהשתלב בחברה באופן מיטבי:

א. תמיכות לסירוגין - ניתנות לפי צורך ובעיקר במצבי משבר ולטווח קצר.

ב. שירותים מוגבלים - ניתנים רק בתחומים אחדים ובמשך פרק זמן ארוך מעט יותר מהרמה הראשונה.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

לראות את כל הקשת
רכז השתלבות
אגף לחינוך יסודי

12

אגרת לרכזי השתלבות

נסלו תש"פ - דצמבר 2019

ג. שירותים ממושכים - ניתנים במרוצת תקופה ממושכת וארוכה יותר.

ד. שירותים ממושכים ואינטנסיביים - ניתנים בכל הפעילויות ובכל שעות היממה.

הנחות יסוד בהוראת תלמידים עם מוגבלות שכלית

נקודת מוצא להתאמת מערכת התמיכות היא הכרת מאפייני המוגבלות של האוכלוסייה ודרכי ההוראה המותאמות, לצד הערכת תפקודו של התלמיד בפועל בראייה רב-מקצועית.

צוות חינוכי טיפולי רב-מקצועי מאפשר מבט רחב על התלמיד ומתן מענה לצרכים הרגשיים, ההתפתחותיים, התקשורתיים, התפקודיים והלימודיים שלו.

יש לתת את הדעת בעת הוראה בקרב אוכלוסייה זו לתיאוריות האלה מאת פרופ' חפציבה ליפשיץ-והב, (2011):

- הגיל המפצה - תרומת הגיל הכרונולוגי להשתנות הקוגניטיבית של בעלי מוגבלות שכלית ניכרת מעבר לזו של הגיל השכלי.
- אפקט הדגירה - קצב ההתפתחות והלימוד של בעלי מוגבלות שכלית בינונית, קשה ועמוקה, איטיים יותר, והם זקוקים לפרקי זמן ארוכים יותר כדי לממש את הכישורים ואת היכולות שלהם.

מעורבות המשפחה תורמת לתהליך הלימודי הכולל את הצבת היעדים, הדרכים להשגתם והערכת הישגים.

לתפיסות חינוכיות אלה השלכות מהותיות על חינוכם של תלמידים עם מוגבלות שכלית.

עקרונות להוראת תלמידים עם מוגבלות שכלית התפתחותית

1. תקשורת עם התלמיד היא אבן היסוד של עקרונות ההוראה בעבודה עם תלמידים עם מוגבלות שכלית התפתחותית. יש לזהות את דרכי התקשורת של התלמיד ולאתר הזדמנויות להבעה עצמית בהתאם (ראו קישור למסמך "פיתוח מיומנויות תקשורתיות עבור תלמידים עם צרכים מורכבים").
2. התאמת המסר המילולי המופנה אל התלמיד לרמת ההבנה שלו, בתוך כדי התייחסות לכללי ההנגשה הקוגניטיבית (ראו קישור למסמך "הנגשה לשונית לאנשים עם מוגבלות שכלית - חוברת הנחיות").
3. למידה ספירלית - למידה המבוססת על ידע קודם המעמיק ומרחיב את הידע של התלמיד.
4. הוראה מדורגת ומובנית - הוראה של יחידות תוכן משמעותיות וקטנות, בחירת מטרות יישומיות הנגזרות ממטרות העל וניתנות להשגה בפרקי זמן סבירים.
5. למידה מכבדת - התאמת התכנים, דרכי ההוראה וההתייחסות ללומד, בהתאם לגילו, לתרבותו ולערכים אוניברסליים בכל רמת תפקוד.
6. למידה משמעותית המתייחסת לרלוונטיות, לערך ולמעורבות פעילה של התלמיד.
7. למידה חווייתית הכוללת התנסות אישית פעילה.

8. שילוב בין למידה יחידנית ללמידה קבוצתית בהתאם למטרות האישיות והקבוצתיות.
9. אינטראקציה - למידה בהוויה חברתית בקבוצת השווים בתוך כדי פיתוח שיח.
10. מתן הזדמנויות לבחירה כדי לטפח את המכוונות העצמית של הלומד, את תחושת המסוגלות שלו ולאפשר לו ביטוי עצמי.
11. למידה אינטגרטיבית, רב־חושית בתוך כדי שימוש בטכנולוגיה מתקדמת ובאמצעי המחשה.
12. הוראה מלווה בחזרות רבות במגוון דרכים, בתוך כדי שימוש בתומכי זיכרון המשמשים עוגן לרצף הלמידה.
13. הוראה המכוונת לפיתוח תהליכי חשיבה: העברה, הכללה ויישום הידע בסביבות משתנות.
14. השתהות - מתן זמן לתגובה.
15. תוכני ההוראה - הלימה מרבית לתוכניות הלימודים בחינוך הרגיל ובחינוך המיוחד, בתוך כדי ביצוע התאמות, שינויים וחלופות בהתאם למאפייני התפקוד של התלמיד. אין לפסול מראש תוכן לימודי מחשש לאי־התאמה לסוג המוגבלות.
16. במקרה של קו־מורבידיות (שילוב מוגבלויות), חובה להיעזר במומחים מתחומי המוגבלות של התלמיד לצורך מתן טיפול מקצועי במוגבלות הנוספת.
17. התאמת הסביבה הלימודית - סביבה מובנית ומאורגנת היטב התומכת בתהליך הלמידה.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

לראות את כל הקשת
רכז השתלבות
אגף לחינוך יסודי

12

אגרת לרכזי השתלבות

כסלו תש"פ - דצמבר 2019

18. מתן הזדמנויות לפיתוח יוזמה אישית.
19. התלמיד יהיה לומד פעיל ושותף בתהליך הלמידה שלו.
20. שיתוף הקהילה בתהליך הלימודי.

קישורים למסמכים

[עקרונות להוראת תלמידים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, אגף א' חינוך מיוחד, 2016.](#)

[פיתוח מיומנויות תקשורת בקרב תלמידים עם צרכים מורכבים: מדיניות, הנחיות, נהלים ועקרונות עבודה, אגף א' חינוך מיוחד, תשע"ז](#)

[עקרונות בהוראת הקריאה לתלמידים עם מוגבלות שכלית התפתחותית, אגף א' חינוך מיוחד](#)

[הנגשה לשונית לאנשים עם מוגבלות שכלית - חוברת הנחיות](#)

מדינת ישראל
משרד הבריאות
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

לראות את כל הקשת
רכז השתלבות

12

אגרת לרכזי השתלבות

נסלו תש"פ - דצמבר 2019

קישורים לחומרי ביבליוגרפיה

ליהי, ר' (2013). שיטות בטיפול קוגניטיבי - מדריך לאנשי המקצוע, הוצאת אח.

ראפי, ר"מ, ספנס, ס"ה, קובהן ו' ווינגל, א' (2009). כיצד תעזרו לילד החרד שלכם, הוצאת אח.

בק, ג' (2014). טיפול קוגניטיבי התנהגותי: מבוא לשיטה, כלים למטפלים, הוצאת אח.

ברנס, ד' (1999). בוחרים להרגיש טוב, מכון פסגות.

עושר, נ', מירון ליכטר, ע' (2008). בוחרים להצליח בבחינות, מכון פסגות.

סיילר ל' (2013). קשרים מגניבים בטיפול התנהגותי-קוגניטיבי: חיזוק הערך העצמי, החוסן והרווחה האישית בילדים ובמתבגרים תוך שימוש בגישות הטיפול ההתנהגותי-קוגניטיבי. הוצאת אח.

בלומקוויסט, מ' (שנה?). ילדים עם הפרעות התנהגות, הוצאה?.

מאיירס, י' (2013). פתרון בעיות כשיטת טיפול בילדים. הוצאת אח.

ריסיק, פ', דרבי, ד' (2012). אופקים חדשים טיפול בתסמונת פוסט טראומטית בעזרת עיבוד קוגניטיבי. הוצאת קוגנטיה.

פיציבונס, ל' וש' פדריק (2009). כיצד לעזור לילדכם להתמודד עם

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

לראות את כל הקשת

אגף לחינוך יסודי | ורכז השתלבות

12

אגרת לרכזי השתלבות

נסלו תש"פ - דצמבר 2019

הפרעה אובססיבית-כפייתית. הוצאת אח.
יונגסמה, פטרסון, מק'איניס, ברוס (2010). המדריך לתכנון הטיפול
הפסיכותרפי בילדים. הוצאת אח.
מור, נ', מאירס, י', מרום, צ', גלבוע שכטמן, א' (עורכים) (2011). טיפול
קוגניטיבי-התנהגותי בילדים - עקרונות טיפוליים. הוצאת דיונון.
רונו, ת' (1990). הדרך לשליטה עצמית. מדריך לחינוך ילדים. רמת גן:
הוצאת קשת.
מרקס, א' (1990). לחיות עם הפחד. תל אביב: הוצאת ביתן.
לאבוי, ר' (שנה?) פריצת דרך במוטיבציה, 6 סודות שיעוררו מוטיבציה
אצל ילדים. הוצאה?
סליגמן, מ' (2000). ילדות אופטימית. הוצאת עם עובד.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המנהל הפדגוגי
אגף א' חינוך יסודי

12

אגרת לרכזי השתלבות

כסלו תש"פ - דצמבר 2019

האגרת נכתבה ע"י צוותי פיקוח והדרכה בתחום פדגוגיה מותאמת ובתחומי המוגבלויות השונות, אגף א' חינוך מיוחד

מוריה טלמור וצוות המדריכים:

טלי מנו, עידית הוכנברג, סנאא שמאליה, יעל גודל, אניטה גולשה,
אתי אהרון, יפי ברנדויין, גלית אטיאס, ריית זמל ברניקר, כוכי תורגמן,
עיינת דמתי, סיוון וולמן.

עיצוב גרפי גלית סבג "טו דו דיזיין"

הוצאה לאור גף פרסומים, משרד החינוך

התש"ף - 2019